

ORTA ÇAĞ ARKEOLOJİSİ

DERS ANLATIM NOTLARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ
FİLİZ EİNKAYA
KARAFAKI

İÇİNDEKİLER

ÜNİTE: ARKEOLOJİ BİLİMİ TANIM, ÇALIŞMA ALANI VE YÖNTEMLERİ, TEMEL KAVRAMLARI

1.ÜNİTE: ARKEOLOJİK ALANLARIN TESCİLİ VE KORUNMASI

2.ÜNİTE: ARKEOLOJİDE TARİHLEME

3.ÜNİTE: TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR

4.ÜNİTE: ORTA ÇAĞ GENEL ÖZELLİKLERİ

5.ÜNİTE: ORTA ÇAĞ'DA AVRUPA

6.ÜNİTE: ORTA ÇAĞ'DA YAKIN DOĞU

7.ÜNİTE: ORTA ÇAĞ'DA ANADOLU

a) Anadolu Selçuklu Devleti

ARKEOLOJİ BİLİMİ TANIMI, ÇALIŞMA ALANI VE YÖNTEMLERİ, TEMEL KAVRAMLARI

- Arkeoloji kelimesinin etimolojisi: Antik Yunanca'daki "arkhaios" (eski) ve "logos" (bilim) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Kabaca "**Eskinin bilimi**" olarak Türkçeleştirilebilir.
- Arkeoloji eski kültür ve medeniyetleri, günümüze ulaşabilmiş maddi kalıntılarını inceleyerek yeniden kurmaya çalışan bilim dalıdır.
- Eski kültürlere ait kalıntıların büyük bir bölümü toprak altında kaldığından bunları açığa çıkarabilmek için çoğu zaman kazı yapmak gerekir. Oldukça karmaşık bir yöntem olan kazı tekniği arkeolojinin temel çalışma alanıdır. Buna dayanarak arkeolojiyi **kazı bilimi** olarak da tanımlamak mümkündür. Bununla birlikte arkeoloji sadece kazı yöntemi ile kültür varlıklarını açığa çıkarmaktan da ibaret değildir. Arkeologlar yazılı belgelerden, kültür varlığı olarak sınıflanan kalıntılardan yola çıkarak tarihe ışık tutacak verileri derlemeyi ve artık yaşamayan bir kültürü ortaya koymaya çalışır.

ARKEOLOJİ BİLİMİNİN AMACI

- “Arkeoloji Bilimi, sınırlı sayıdaki yazılı kaynaklarla belirlenebilenler dışındaki boşlukları doldurmak ve tarihi sağlam temeller üzerine oturtmak üzere ortaya çıkmış, insanoğlunun eski çağlarda oluşturduğu maddesel kültür (kültür varlıkları) kalıntılarını inceleyerek geçmişimizi aydınlatmayı amaç edinmiş bir bilim dalıdır. Örneğin insanlık tarihinin milyonlarca yıl devam etmiş yazısız dönemleri ancak bu bilimin sağladığı veriler sayesinde öğrenilebilir; Protohistorik ve Historik çağların karanlık kalmış noktaları da onun yardımıyla aydınlatılabilir. Bu nedenle arkeoloji tarihle kopmaz bir bağ ve sürekli bir iş birliği içindedir ve ancak tarih çerçevesi içinde ele alındığı zaman değer kazanır. Aksi takdirde amaçsız bir bilim haline dönüşebilir.”¹
- Bir bilim dalı olarak değilse de bir kavram olarak arkeoloji Rönesans ile başlatılmaktadır.
- (Arkeoloji biliminin kısa tarihçesi için okuma: V. Sevin, Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 19-25.)
- **ARKEOLOJİK KALINTILARIN TESPİTİ**
- Arkeoloji denince akla hemen şu soru gelmektedir: Bir yerde eski kalıntıların olduğu nasıl anlaşılmaktadır? Bu soru arkeolojinin çalışma yöntemi ile doğrudan ilişkili bir konudur. Eski kültürlere ait taşınır kültür varlıkları (örneğin bir çömlek) herhangi bir mimariden bağımsız olarak bulunamaz. Bu tür kalıntılar genelde bir yerleşim alanı, bir mezar, bir tapınak veya bir kutsal alan ile ilişkili olarak ele geçer. Bu tür taşınmaz kültür varlıkları, yani sit alanlarının keşfedilmeleri ile nasıl görünmez hale geldikleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

- Terk edilen binalar veya kentler vs. binaların yapı özelliklerine göre bir yok olma sürecine girerler.
- “İklim koşulları, erozyon, çürüme, yıkılma, bitki ve hayvanlar tarafından kaplanma, insan elinden çıkmış mimarlık yapılarının yeniden toprak olmasına neden olan başlıca etkenlerdir. Nitekim arkeolojik alanlar da bu nedenlerle birer moloz yığını haline dönüşmüş yerleşme yerleridir.”²
- ¹ V. Sevin, Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 15.
- ² V. Sevin, Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 26.
- İleride detaylı olarak görüleceği gibi tarih öncesi devirlerde bina inşa etmekte kullanılan yapı malzemeleri genelde kerpiç, taş, ahşap ve sazdan ibaretti. “Günümüz Anadolu köylerinde olduğu gibi, eski zamanlarda da evler genellikle, kerpiç denen güneşte kurutulmuş, içine çeşitli katkı maddelerinin ilave edildiği çamur bloklardan yapılmakta, bu hammaddeden aynı zamanda damların örtülmesinde de yararlanılmaktaydı. Ayrıca kerpiç duvarları doğanın olumsuz etkilerinden korumak için, üzerlerinin sıvanması gerekmektedir. Bu türde malzemelerse oldukça dayanıksızdı ve sık sık yenilenmelerine gereksinim duyuluyordu. İşte bu onarımlar sırasında sökülen eski dam örtüsü ile dökülen çamur sıvalar sokaklara seriliyor ayrıca çöpler de yerlere saçılıyordu. Uzun ömürlü olmayan kerpiç duvarlar belli bir süre sonra çökmeye mahkumdur. Çöken bir evin üzerineyse, onun pek çok eski malzemesinden de yararlanılarak bir yenisi inşa olunurdu. Böylelikle bu ev tabandan biraz yükselmiş olurdu.”³

- Roma İmparatorluğu ile birlikte yani günümüzden yaklaşık iki bin yıl önce **kireç** içeren sağlam bir harç kullanılmaya başlandı. **Çimento**nun keşfedilip kullanılmaya başlanması ise sanayi devriminden sonra başlamış olup ancak 100-150 yıl öncesine dayanmaktadır. Günümüzde ki çelik **konstrüksiyonlu betonarme** yapıların dahi ekonomik ömürleri elli yılı geçmediği unutulmamalıdır. Saz, ahşap, kerpiç, taş gibi malzemeden inşa edilen yapılar, eğer bir deprem, bir yangın, bir yağma, bir sel gibi doğal afete maruz kalmışlarsa zaten yıkılmış, yanmış, çatısı çökmüş duruma gelirler ve orada artık yaşam sürmek mümkün olmaz. Böyle bir felaketin daha ilk aşamasında çöken çatı, yıkılan duvarlar binaların üzerini örter. Söz konusu alana bir daha hiç yerleşilmemişse yağmur, rüzgar, sel, su baskını, insanların yağmaları gibi nedenlerle kalıntılar zamanla görünmeyecek biçimde eriyen kerpicing altında kalmaya başlar. Zamanla bitki örtüsü kalıntıların tamamen görünmez olmasına neden olur. Eğer yıkılan alanda yeniden bir yerleşim yapılacaksa söz konusu enkaz uygun bir seviyeye kadar düzeltilir (tesviye edilir) ve alttaki kalıntıların üzerine yeniden binalar inşa edilir. Bu tesviye genelde eski yapıların taş olan temelleri seviyesine ulaşmaz ve yıkıntı durumundaki kalıntılar yeni binaların tabanları altında korunmuş olur.
- “Oldukça yavaş gelişen bu yükselme hareketine kimi zaman umulmadık olaylar da yardımda bulunabiliyordu. Örneğin büyük bir yangın iskan yerinin tümünü birkaç saat içinde yerle bir edebiliyor ya da bir düşman ordusu tarafından taş taş üzerinde kalmayacak şekilde yıkıma uğratılabiliyordu. Böyle ani felaketlerden hemen ya da kısa bir süre geçtikten sonra, canını kurtarabilen halk evlerini yeniden bu yıkıntılar üzerine inşa edebilirlerdi. Yani bir yerleşme yerinde insanoğlunun yaşamı sürdükçe yükselme sürekli ve hiçbir zaman da son bulmaz.

- Nitekim günümüzde de köy, kasaba ve kent gibi yerleşme yerleri genelde sürekli bir yıkım ve yeniden yapım faaliyetine sahne olarak gelişmektedirler.”⁴
- Kimi yerleşim alanları binlerce yıl boyunca hep aynı noktada konumlanmışlardır. “Burada akla, insanların yerleşmeleri için niçin hep aynı alanları tercih ettikleri sorusu gelebilir. İster birkaç hanelik küçük bir köy, isterse de büyükçe bir kasaba olsun, bir yerleşme yerinin öncekiyle aynı alanda kurulmasının ana nedenleri çoğunlukla su kaynakları, stratejik konum, iklim vb. doğal nedenlerdir.”⁵ Örneğin günümüzdeki Ankara kentinin merkezi konumunda olan Ulus semtinde M.ö. 8. Yüzyıla değin geriye giden ve eski adı Ankyra olan bir kent yer almakta idi. Ankyra ismi zaman içerisinde Ankara'ya dönüşmüştür. Roma Dönemindeki tarihçilerin günümüze kadar gelmiş kitaplarında adı geçen Ankyra isimli antik kent Ankara olduğu bu sayede kolayca anlaşılabilir. Benzer durumdaki önemli kentler arasında İzmir/Smyrna, İstanbul/Byzantion, Trabzon/Trabazos sayılabilir.
- Bununla birlikte kimi kentler ise önemli bir coğrafi değişim nedeni ile tamamen terk edilmiş bir daha hiç iskan edilmemiş olabilir. “Nitekim bunlardan (sürekli aynı yerde yerleşme avantajları) birinde meydana gelecek herhangi bir değişikliğin, yerleşme yerindeki insanları derinden etkilediği ve hatta iskan alanının boşaltılmasına değin uzanan sonuçlara yol açtığı bilinir.” Bunlara verilebilecek en iyi örnek, Roma Döneminde limanı alüvyonlarla dolarak kullanılmaz hale gelen Efes/Ephesos Şehridir.

- Yukarıda ismi sayılan antik kentler günümüze yakın tarihlere değin yaşadıklarından haklarındaki yazılı bilgiler nispeten fazladır. Ancak yazının henüz kullanılmadığı veya hakkındaki yazılı belgelerin günümüze ulaşmadığı bazı kentlerin keşfi biraz daha zordur. Bu tür yerleşim alanları ya günümüzdeki bir inşai faaliyet sonucunda tesadüfen keşfedilir ya da arkeologların sistemli çalışmaları sonucunda yerleri tespit edilir. Arkeologların bu tür alanların tespiti için kullandıkları yöntem **“yüzey araştırması”** olarak adlandırılır. Yıkılmış, terk edilmiş yerleşim yeri veya bina kalıntılarına ait izler, örneğin işlenmiş mimari taş bloklar (sütun gibi) her zaman tamamen toprak altında kalmayabilir. Bu tür durumlarda yüzeyde gözlenen eski bina yıkıntıları toprak altındaki kalıntılara işaret eder. Bir arkeolojik alanda her zaman görkemli binalar, heykeller, yazıtlar olmayabilir. Söz konusu sit alanında en alt tabakalardan itibaren yüzeye doğru hareket eden taşınır kültür varlıklarına ait parçalar (en önemlileri seramik parçalarıdır) toprak altındaki kalıntılara ait kanıtları oluşturur. Bunları toplayıp değerlendiren arkeologlar böylece arkeolojik alanları tespit etmiş olurlar. Yüzey araştırması olarak adlandırılan bu yöntem arkeoloji biliminin yöntemlerinden biri olup sistemli bir çalışma gerektirmektedir.